

*Філологічні
студії* №3
ЛУЦЬК 2002

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

- ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО
- ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ
- МОВОЗНАВСТВО
- ДЕМОНОЛОГІЯ

Головний редактор В. С. Зубович
 Редакційна колегія:

Бублейник Л. В.,
 доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології Волинського державного університету імені Лесі Українки.
 Галич О. А.,
 доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії української літератури Луганського педагогічного інституту.
 Давидюк В. Ф.,
 доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського державного університету імені Лесі Українки.
 Денисюк І. О.,
 доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури Львівського державного університету імені Івана Франка.
 Дубина М. І.,
 доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філології Київського військового гуманітарного інституту.
 Жулинський М. Г.,
 доктор філологічних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка.
 Мартинюк М. І.,
 кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики Луцького гуманітарного університету (секретар).
 Ожоган В. О.,
 доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Кіровоградського педінституту.
 Оляндер Л. К.,
 доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янської філології Волинського державного університету імені Лесі Українки.
 Павленко Л. П.,
 кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Волинського державного університету імені Лесі Українки.
 Риска О. О.,
 доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури, завідувач лабораторії Лесезнавства Волинського державного університету імені Лесі Українки.
 Удалов В. Л.,
 доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янської філології Волинського державного університету імені Лесі Українки (заступник головного редактора).
 Шульга В. П.,
 доктор філологічних наук, завідувач відділу термінології та ономастики Інституту української мови НАН України.
 Шульжук К. Ф.,
 доктор філологічних наук, професор Рівненського гуманітарного університету.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
 Волинського державного університету імені Лесі Українки та президії
 Волинського Академічного Дому

Літературні редактори: В. М. Риска, В. С. Раствавицький
 Коректор: В. Стрільська
 Свідцтво про державну реєстрацію: серія ВЛ, №142, від 11.03.99
 Співазсвоєники: Волинський державний університет імені Лесі Українки (43000, м. Луцьк, просп. Волі, 13), Волинський Академічний Дім (43000, м. Луцьк, просп. Волі, 8).
 Наклад — 100 примірників. Здано до друку 12.10.2002. Підписано до друку 27.10.2002.
 Набір, дизайн та верстка: О. Білий. Замовлення №10.

Науковий часопис «Філологічні студії», включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата за спеціальністю «Філологічні науки».
 (Бюлетень ВАК України. — 1999. — №4. — С.52)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: 43000, Волинська обл., м. Луцьк, просп. Волі, 8, тел. 2-39-58,
 Волинський Академічний Дім (книгарня «Планета»).

Видання некомерційне.

Редакція приймає матеріали, подані в першому примірнику комп'ютерного набору, і не завжди поділяє погляди авторів.
 Редакція не веде листування з авторами і читачами на сторінках часопису.
 При передруку посилання на «Філологічні студії» обов'язкове.

Віддруковано у Волинській обласній друкарні, м. Луцьк, просп. Волі, 27. Тел. 4-41-73, 4-25-07, 4-25-01. Формат 84x108/32. Друк офсетний. Замовлення 827. Ум. друк. арк. - 12,7. Обл.-вид. арк. - 12,3.

Жесу - 2002

• ВОЛИНСЬКИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ДІМ
 • ВОЛИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ВИХОДИТЬ 4 РАЗИ НА РІК
 Заснований у квітні 1999 року
НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

Зміст

Літературознавство

КРИЛОВЕЦЬ РОМАН. Філософська проблематика збірки Василя Стуса "Палімпсести"..... 3
 МЕЛЬНИК ЯРОСЛАВА. "Не токмо нев'їжи, но и в'їжи тоже": І.Франко про сліди апокрифів в українській літературі..... 8
 ОЛЬШЕВСЬКИЙ ІГОР. У глибинах інтимного космосу (кохання в житті й творчості Павла Тичини)..... 15
 ПОЛІЩУК ВІКТОРИЯ. Структура новели "Додому й назад" М.Рябчука.. 28
 САДІВСЬКА ТАМАРА. Проблема автобіографізму в романах Докії Гуменної..... 36

Теорія літератури

ТИЩУК ТЕТЯНА. Сюжет як основа для розмежування жанрів..... 45
 УДАЛОВ ВІКТОР. Жагорова атрофія в літературі: «За» і «Проти»..... 49

Мовознавство

БЕХТА ІВАН. Сучасна парадигма лінгвістичних знань: поняття, сутність, інтерпретація 66
 БЕХТА ТАМАРА. Фреймова структура композиційної організації детективного дискурсу..... 73
 БОРИСЕНКО ПЕТРО. Особливості комунікативно-прагматичного підходу до текстів робочих документів міжнародних організацій .. 79
 ГОЛОЮХ ВАСИЛЬ. Функціонально-стилістичні особливості односкладних речень у поетичних творах Ліни Костенко..... 88
 ГОЛОЮХ ЛАРИСА, ПАСІЧНИК ІРИНА. Епітети в мовній картині світу Б.Лепкого (на матеріалі історичної повісті "Полтава")..... 95

Городиловська Галина. Семантико-стилістична характеристика терміної лексики в історичних творах Р.Іванчука	99
Гульчевська Мирослава. Калькування як спосіб запозичення (на матеріалі слов'янських запозичень в англійській мові)	109
Дзядик Юрій. Структурно-семантичні особливості однорідних дієслівних присудків (на матеріалі англійської мови)	116
Застровський Олександр. Семантично-прагматичне значення часток-градуаторів	123
Капранов Олександр. Ментальний словник концептуальних метонімічних переносів (на матеріалі похідних іменників сучасної німецької мови)	128
✓ Козак Софія. Теорія фреймів як один з актуальних напрямів когнітивної лінгвістики	134
Леоновець Наталія. До проблеми функціонування дейктичних лексем <i>dieser – jener, цей – той</i> у структурі тексту	140
Лозова Оксана. Роль іронії у творенні субстантивної предикатної оцінної номінації у романі У.Стайрона «Підпали цей дім»	147
Мялковська Людмила. Художня семантика назв людей у складі порівнянь (на матеріалі творів Валер'яна Підмогильного)	155
Одарчук Наталія. Висловлювання відмови крізь призму успішності спілкування	160
Омельковець Руслана. Ботанічні апелювання, співвідносні з назвами тваринного світу	170
Романова Оксана. Використання статистичних методів при дослідженні фонемної структури складу	182
Тиха Лариса. Стилістичні функції образів-символів у метафорах Івана Драча	187
Ущина В. Особливості мовної реалізації стратегій домінантності в політичному дискурсі	192
Демонологія	
Коробчук Світлана. Найдавніші вірування українців	199
Про авторів	215

Літературознавство

Роман Криловець

ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА
ЗБІРКИ ВАСИЛЯ СТУСА "ПАЛІМПСЕСТИ"

"Палімпсести" — вершинна частина творчого доробку Василя Стуса. Так називали в давнину пергаменти, на яких стерто первісний текст і по ньому написано новий. За словами Михайлини Коцюбинської, «"Палімпсести" збереглися в кількох авторських списках, тому маємо варіанти багатьох віршів, які часто суттєво відрізняються один від одного з огляду на умови, в яких доводилося творити (з листа: "Немає ні книжок, ні зошитів моїх з попередньої роботи. Починати завжди все спочатку — то сізифова праця, яку я маю доконувати")» [1; 211].

Справді, праця в умовах, коли "шохвилини в вічко зазирає іскрадлива, як кицька, сатана" [1; 85], перетворюється на подвиг. Таким же подвигом було протиставлення Стусом себе масі та, свого часу, з'єднання з нею Шевченка [2; 33].

У "Палімпсестах" присутні всі мотиви попередніх збірок, хоча є багато власних. Розглядаючи цю збірку, необхідно сказати, що вона творилася за ґратами і, на перших порах, мотив тюрми є домінуючим. Настрій "Палімпсестів" песимістичний. Опинившись у неволі, В.Стус мимоволі забуває, що "тюрма не доросте до тебе: ще землю їстиме тюрма" [1; 35]. Він тяжко переживає своє ув'язнення. Поетові здається, що не його забрали від світу, а світ від нього:

*Київ за ґратами, Київ -
весь у квадраті вікна [1; 82].*

("Церква святої Трини...")

Поет в умовах неволі починає розуміти, чим були для нього батьки, сестра, дружина, син і вся Україна. Позбавлений цього, він відтворює їх у своєму мікрокосмі. Цікаво, що в інших збірках В.Стус, говорячи про свої страждання, не згадує страждання рідних. Виняток становлять рядки з вірша "Я знав майже напевно": "...він обікрав моїх друзів, зробив нещасною мою матір, а дружину призвів до сухот" [1; 51].

А в "Палімпсестах" він намагається уявити собі їхнє горе, щоб заглушити власне:

*Скільки набралось туги!
Чим я її розведу?*

6. Jackendoff R. *Semantics and Cognition*. – Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press, 1983.
7. Schank R. *Identification of conceptualization underlying natural language//Computer Models of Thought and Language*. – San Francisco: W.H. Freeman Co., 1973.
8. Warren B. *The Importance of Combining Forms*. – Lund: Lunds Universitetet bokför-lag, 1991.
9. Wierzbicka A. *Semantic primitives*. – Frankfurt: Athenäum Verlag, 1972.
10. Wierzbicka A. *Lingua Mentalis: the Semantics of Natural Language*. – Sydney: Academic Press, 1980.

Софія Козак

ТЕОРІЯ ФРЕЙМІВ ЯК ОДИН З АКТУАЛЬНИХ НАПРЯМІВ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Кінець минулого століття приніс людству значні здобутки у розвитку гуманітарних наук. Це стосується, зокрема, таких галузей філології, як текстолінгвістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, дискурсна лінгвістика. Їх інтенсивний розвиток зумовлений впливом когнітології як дієвої методологічної науки, когнітивною парадигмою сучасних наукових досліджень. Посилення когнітивних аспектів у різних галузях філології – цілком закономірне явище, пов'язане з прагматизацією наукової діяльності філологів. Когнітивні мотиви особливо відчутні у становленні та розвитку текстолінгвістики.

Когнітологія, одна з найсучасніших галузей мовознавства, виникла на Заході одночасно з когнітивною наукою у 1-й половині 70-х років ХХ ст., хоча за ними стоїть значна традиція дослідження мови та мислення, процесів пізнання взагалі та мови зокрема, що виходить ще з античних часів, відображається у герменевтичній науці, лінгвістичних працях В.Гумбольдта, О.Есперсена, Л.Сьємслєва, Бодуєна де Куртєна, Л.В.Щерби, В.В.Виноградова та ін. [9; 65].

“Днем народження” когнітивної науки Дж. Міллер вважає один із симпозиумів середини 50-х р. ХХ ст. з теорії інформації математичного спрямування, який констатував “вибух” цікавості до проблем мислення, а також необхідність координації зусиль експериментальної психології, теоретичної лінгвістики та комп’ютерного інтелекту щодо дослідження мисленнево-мовленневих процесів [5].

У 1989 р. відбувся симпозиум у Луйзбурзі (Р.Дірвіш), на базі якого створено міжнародну когнітивну лінгвістичну асоціацію. Отже, когнітивізм остаточно сформувався як наукова парадигма мовознавства, спрямована на дослідження систем представлення, зберігання, обробки та використання знань, у тому числі мовних [6; 61]. Науковці навіть висловлюють думку про наявність когнітивної революції порівняно з хомськіанською [9].

Розмежовуючи когнітивну науку взагалі та когнітивну лінгвістику, потрібно підкреслити, що перша має міждисциплінарний характер (дослідження когніції, пізнання, розуму у фокусі філософії, математики, психології, нейрології, теорії інформації, біології, логіки, моделювання штучного інтелекту тощо), друга є лінгвістичним напрямом вивчення мови на підставі загального когнітивного механізму, що є одним з інструментів набуття мовних та поза-мовних знань, їхньої обробки та використання у мовленні (можливі два підходи: антропоцентричний – від мовця, особистості та мовоцентричний – від мови до когніції та навпаки) [11; 67].

Найближчими до когнітивної лінгвістики є психологія мисленневих процесів та психолінгвістика. Когнітивна психологія намагається експериментальним шляхом пояснити походження і специфіку ментальних процесів пам'яті, уваги, уяви, поведінки. На відміну від когнітивної психології завданням когнітології є “опис і пояснення мовної здатності та (або) знань мови як внутрішньої когнітивної структури та динаміки адресанта – адресата, що розглядається як система перетворення інформації, яка складається з кінцевого числа самостійних модулів і співвідносить мовну інформацію на різних рівнях” [6].

Когнітивна лінгвістика, як і когнітивна наука, пройшла два етапи наукового пошуку: когнітивізм, який апелював до репрезентації зовнішнього та внутрішнього світів суб'єкта (мислення маніпулює, подібно до комп'ютера, репрезентаціями знань за жорсткою схемою, не враховуючи їхнього нейрофізіологічного, культурологічного та антропологічного характеру [6; 48]); та конекціонізм, що представляє опис мисленневої діяльності через конекції (зв'язки) нейронної мережі мозку, яка створює пакети інформації досимвольних одиниць: під час репрезентації та обробки знань активізується певна низка таких субсимволів і гасяться інші (висвітлення конекцій при актуалізації знань [6; 88]).

У широкому розумінні когнітивна діяльність – це діяльність, у результаті якої людина приходить до певного рішення або знання. Тобто розмова діяльність, що веде до усвідомлення (інтерпретації) чого-небудь.

Когнітивна методологія передбачає перш за все вивчення способу репродукції знань, ідей, думок, здобутків людського розуму за допомогою відповідного мовного інструментарію. Саме це спричиняє постійні закономірні зміни в стратегіях лінгвістичних досліджень, зокрема актуалізації функціональної лінгвістики на відміну від лінгвістики структуральної, властивої 50-70 рокам ХХ ст. Відповідно до когнітивних стратегій сучасної лінгвістики професор Амстердамського університету Т.А. ван Дейк виділив два основних аспекти аналізу текстового матеріалу: фреймовий і дискурсивний, тобто спосіб представлення знань і спосіб їх концептуальної організації [3; 119].

Як і кожна наука, когнітивна лінгвістика оперує певними моделями та одиницями опису когніції, які оптимально змогли б пояснити різні види мисленнево-мовленневої діяльності людини. Пошук моделей когніції приводить

дослідників до потреби розв'язання першочергової проблеми структур репрезентації знань. Головною моделлю репрезентації знань у когнітології вважається *фрейм*, уведення якого у науковий вжиток з метою дослідження штучного інтелекту та когнітивної психології належить Марвіну Мінському [6, 304].

Саме поняття фрейма виникло на основі відмінкової рамки й характеризувало взаємодію дієслова та імені в єдиній структурі. Так, у соціологічній концепції Е.Гофмана фрейм асоціюється з англійським словом *framework* (каркас) і вказує на "аналітичні риштування" – підпори, за допомогою яких ми досягаємо розумом свій власний досвід [13]. Фрейми виступають базовими елементами в рамках різних ситуацій. Е.Гофман запропонував соціологічну типологію фреймінга, за якою у ситуаціях можна виділити найважливіші та менш важливі функції, що використовуються тими чи іншими учасниками для спілкування [13].

У концепції П.Гейса фрейм виступає структурою даних для представлення стереотипних ситуацій, особливо під час організації великих обсягів пам'яті [15]. Дещо пізніше сформувались ширші інтерпретації поняття фрейма, під яким стали розуміти структуру, утворювану твердженнями про поняття й типові ситуації, які з ними асоціюються. Поступово складалася думка про фрейм як про окрему організаційну структуру, що виділяється із загальної семантичної мережі залежно від того, які концепти автор повідомлення збирається передати мовними засобами у процесі комунікації. Фрейм допомагає здійснювати мовну реалізацію фонових знань. У тексті фрейми виділяються як окремі групи слів, які функціонують разом, оскільки вони мотивуються, визначаються й взаємно структуруються особливими уніфікованими конструкціями знання або пов'язані схематизаціями досвіду людини. Ці знання й досвід утворюють необхідну попередню умову нашої здатності до розуміння тісно пов'язаних між собою слів. У завдання лінгвістики якраз входить з'ясування виникнення таких знань, їх функціонування у формуванні категорії значення, прояв у процесі розуміння мови, адже справжня теорія семантики природної мови потребує дослідження того, як знання вводяться у процес інтерпретації, які його частини отримують відображення у мовних формах і т.д. [8].

Увійшовши у сферу лінгвістики з когнітивної психології, термін *фрейм* став своєрідною ланкою між мовними структурами та їх "корелятами у дійсності". Ю.Н.Караулов кваліфікує фрейм як "схему смислових опор, як розгорнуту сітку взаємозалежних функціональних зв'язків для представлення знань" [4].

Найдокладніший опис теорії фреймів представлено у працях Ч.Філмора [12]. Дослідник розглядає фрейм як систему концептів, які співвідносяться так, що для розуміння будь-якого з них треба досягнути всю структуру, до якої входить цей концепт: якщо один концепт цієї структури вводиться у текст або дискурс, то решта концептів автоматично стають доступними. Таким чи-

ном, слова, що стоять за цими концептами, семантично пов'язані один з одним і здатні вказувати на одну й ту ж "сцену", розглядаючи її під різними кутами зору.

Структура фрейму репрезентує сітьові зв'язки між вузлами (*слотами*), причому верхні рівні фрейму завжди адекватні зафіксованій у свідомості ситуації, нижні містять *термінали*, що можуть заповнюватися шляхом поглиблення інформації про ситуацію, образного (символічного, метафоричного та ін.) уявлення про неї. Центральні слоти фрейму, на думку Ч.Філмора, поєднують пропозиційно, причому *пропозицією* більшість дослідників вважає не лише прообраз певної ситуації (диктум), а й її суб'єктивну модальність, стратегію суб'єкта, прагматику, емоційність тощо. Поряд з рольовою структурою Ч.Філмор пропонує структуру фрейму за принципом *лексичного поля* (група родичів): "Ми знатимемо значення окремих слів (*мати, донька, батько*) після усвідомлення фактичного принципу відношень між ними" [7].

Остаточо не розв'язаним у когнітології залишається питання про вершину фрейму (пропозиції). Виділення верхнього елемента може відбуватися залежно від завдань дослідника. Із цією проблемою пов'язане питання про репрезентацію "відбитків" значень у пропозиційній частині фрейму. Т.ван Дейх слушно зауважує, що лексичні значення репрезентовані в атомарних пропозиціях [7], тобто різні значення слова зафіксовані у різних фреймах. Визначити походність семантики можна лише на підставі міжфреймових зв'язків, оскільки не слід забувати, що фреймове моделювання не є структурією мовних знаків, а лише концептів, що можуть позначатися мовою або існувати як невербалізований відбиток у свідомості мовців. Тому фрейм на основі лексичних полів є лише висвітленою пізнавальним шляхом частинною концептуальною системи людини, що відтворює міжфреймові зв'язки певних ситуацій (*мати має дочку, батько є чоловіком матері* і под. – поле родичів).

Різновидами фрейму є схема, схемата, скрипт, сценарій.

Схема – це своєрідний прототип ряду фреймових структур, за допомогою яких здійснюється пояснення найбільш типових ознак групи концептів. Схема використовується щодо когнітивної інтерпретації дискурсу, оскільки моделює типове відображення ситуації у мовленні, що забезпечує зв'язок схеми з літературознавчими дослідженнями жанру, сюжетів, прагматичним аналізом різних стереотипів: соціальних, етнічних тощо [9].

Схемата – це різновид фрейму більш деталізованого, спрямованого на ментальне уявлення про конкретну ситуацію. Схемата, на відміну від схеми, моделює візуальний образ у просторі концептуальної системи [2].

Скрипт – це різновид фрейму, що застосовується щодо автоматичних дій людини. Більшість скриптів засвоюється у дитинстві в результаті прямого досвіду або співпереживання при спостереженні за іншими людьми [5]. Рівень скриптів і схем є найбільш ефективним у зберіганні та використанні знань, оскільки людина сприймає саме середній тип категоризації, а не найвищу абстракцію і засвоює типове [16].

Сценарій є різновидом фрейму, когнітивною структурою відображення неавтономної життєвої ситуації у дискурсі. Пізнання світу базується на участі у сценаріях або усвідомленні їх із чужого досвіду (книжок, телебачення, розповідей, кіно тощо). Сценарій, якщо він типовий, ототожнюється із скриптом [9].

Спираючись на ці підходи до тлумачення терміна "фрейм" та визначення, подане у німецькому словнику видавництва "Duden" (2001) (фрейм – особлива структура даних для абстрактної репрезентації об'єктів і стереотипних ситуацій у моделях штучного інтелекту – besondere Datenstruktur für die begriffliche Repräsentation von Objekten und stereotypen Situationen in Modellen künstlicher Intelligenz), вважаємо *фреймом* у художньому творі композиційну рамку, особливу структуру лексичних одиниць, об'єднаних навколо певної тематики, певного тематичного поля.

Серед наведених типів фреймів схемата відіграє особливу роль в інтерпретації художнього твору. Саме від кореляції схемат, що існують в уявленні читача, і схемат, наявних у тексті, залежить розуміння твору читачем. Якщо текст зміцнює, підсилює або доповнює читачеву схемату, то світ, який цей текст вербалізує, сприймається як знайомий, звичний. Але коли текст порушує, навіть руйнує чи оновлює схемату читача, тоді світ, який він описує, сприймається як незвичний, альтернативний. Текстовий світ може бачитись як альтернативний, інший, оскільки дійсність, яку він передає, має розбіжності із звичайними настановами читача [1]. Використовуючи цей різновид фрейму, читач встановлює зв'язок між подіями, які представлені у творі. У процесі подальшої інтерпретації експлікується низка додаткових фреймів, тобто відбувається деталізація текстового "мікрокосмосу".

Звернемося під таким кутом зору до творчості видатного англійського письменника XIX – XX ст. Томаса Гарді. Один з його найкращих творів, на якому ми зупинимо свою увагу, – "Тесс з родини д'Ербервілів" (Tess of the D'Urbervilles) – належить до серії "Романів характерів і середовища", в яких представлена сільська і провінційна Англія 30-80 років XIX ст. Описуючи наростання протиріч між містом і селом, оспівуючи патріархального селянина, його побут, що відрізняється від побуту міського, автор створює цілу систему образів-символів, в яких наочно відображено його ставлення до цього конфлікту.

Для роману пов'язана з місцевістю на півдні Англії, з рідним краєм письменника. Користуючись старою назвою, він називає його Уессексом – місцевість, де в середні віки було одне з королівств стародавніх саксів. Уессекс – образ неповторний і багатограний. Це і природа рідного краю, оспівана ним, і прості люди, зображені з любов'ю і співчуттям, і їх багатотисячолітня історія, що збереглася в характерах, побуті, звичаях, в пам'ятках старовини.

Багатство мовної фактури перелічених аспектів забезпечується завдяки використанню у творі відповідних фреймів. Особливо частотними виявились фрейми зображення природи та людини. У пошуках ідеалу Т.Гарді задоволь-

няється трудовим патріархальним життям на лоні природи. З насолодою і захопленням він показує глухі кутки неподалік від великих міст, інколи в деталях зображає цілу картину: *The village of Marlott lay amid the north-eastern undulations of the beautiful Vale of Blakemore or Blakemoor, an engirdled and secluded region, for the most part untrodden as yet by tourist or landscape-painter* [14; 9].

Фрейми на позначення навколишньої природи підсилюють ефект відтворення тогочасної місцевості: *daisies, evening sun, languorous atmosphere, arable lands, densely wooded, oak copses, irregular belts of timber, hollow-trunked trees, open hills, unenclosed character of the landscape, white lanes, colourless atmosphere, dense nocturnal vapours*.

Психологічний стан героїв також зображений через використання "природних" фреймів: *Each [girl] had a private little sun for her soul to bask in; some dream, some affection, some hobby, at least some remote and distant hope* ..., де спостерігаємо переплетення фреймів психологічної та природної семантики.

Таке поєднання бачимо також в зображенні головної героїні твору Тесс, де до загальної картини включено також фрейм зовнішності: *Her flexuous and stealthy figure became an integral part of the scene. At times her whimsical fancy would intensify natural processes around her till they seemed a part of her own story, for the world is only a psychological phenomenon, and what they seemed they were. The midnight airs and gusts, moaning amongst the tightly-wrapped buds and bark of the winter twigs were formulae of bitter reproach. A wet day was the expression of irremedial grief at her weakness*. Зовнішність і внутрішній світ дівчини, їх поєднання із світом природи, взаємодію цих світів, в якій останній, здається, відіграє вирішальну, до деякої міри навіть фаталістичну роль, автор відтворив з виключною майстерністю.

Потрібно зазначити, що саме через опис трагічного життя головної героїні і в дещо меншому діапазоні осіб, які з'явилися у її житті, експлікується дискурс на рівні цілого твору, оскільки, напевне, саме жіночий образ здатний у всій своїй безпосередності, з найтоншими відтінками передати характер переживань автора твору. В радості і стражданнях жіночої душі, палкої і самовідданої, але беззахисної перед грубою силою, знайшла своє вираження і його затьмарена смутком палкість, а також горі і обурення, що наповнювали все його стово.

Як бачимо, дискурсна побудова художніх творів (як прозових, так і епічних) досить своєрідна, що пояснюється, очевидно, впливом у творчості факторів екстралінгвістичного характеру: соціальних, історичних, етнічних та ін. Особливу роль відіграють психологічні чинники. Внутрішній стан автора, його світогляд, емоційний настрій, життєві установки підсвідомо діють на вибір тих чи інших фреймів, які поряд з різними художніми засобами надають дискурсу виразності та неповторності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Типологія образів в образному просторі текстового світу сучасної американської поезії // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Київ: Київський університет імені Тараса Шевченка, 1999.
2. Булыгина Т.В., Шмелева А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М., 1997.
3. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М., 1989.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М., 1987.
5. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма. Лингвистика – психология – когнитивная наука // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4.
6. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – Москва, 1996.
7. Минский М. Фреймы для представления знаний. – М., 1979.
8. Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – Вып. XXIII. – М., 1988.
9. Паршин П.В. Теоретические перевороты и методологический мятёж в лингвистике XX в. // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2.
10. Полюжин М.М. Функциональный и когнитивный аспекты английского словотворения. – Ужгород, 1999.
11. Селіванова О.О. Когнітивні напрямки сучасної лінгвістики. – Київ: Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
12. Dijk T.A. van. Studies in the Pragmatics of Discourse. Mouton Publ., 1981.
13. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 4., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2001. – 1892 S.
14. Fillmore. Frames and the Semantics of Understanding // Quaderni di Semantica. – 1985. – V. 6., № 2.
15. Goffman E. Frame Analysis. An essay on the organization of experience. – N.Y., 1974.
16. Hardy Th. Tess of the D'Urbervilles. – London: Penguin Books, 1994.
17. Hayes P. The Logic of Frames // Frame Conceptions and Text Understanding. – В., 1980.
18. Rosch E. Prototype Classification and Logical Classification. The Two Systems. – 1981.

Наталія Леоновець

ДО ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕЙКТИЧНИХ ЛЕКСЕМ DIESER – JENER, ЦЕЙ – ТОЙ У СТРУКТУРІ ТЕКСТУ

Займенникові слова становлять складне поєднання явищ граматичного і семантичного порядку. З лінгвістичного погляду дослідження їх функціонування у тексті неповно відбиває деякі риси цієї частини мови. Займенники можуть у певному напрямі стилістики впливати на мовні контексти. Зміна частоти їх уживання, пропуск чи повтор, позиція у контексті посилюють експресію мовлення і напружують увагу читача. Лексико-граматична природа прономінативів показує різноплановість оцінок і кваліфікацій одиниць цього граматичного ряду, тому при виокремленні дейктичних слів та вивченні їх

семантичної специфіки лінгвісти виділяють займенникові слова в особливий семантичний клас слів [6; 1; 2; 3; 5].

Увагу дослідників привертає робота К. Бюлера „Теорія мови”, у якій автор уперше виокремив у мові вказівне „поле”. Науковці намагаються з'ясувати, яку роль у мові виконують засоби, що утворюють це поле [2, 152]. Отже, серед конститuentів, належних до ядра вказівного поля, у цій статті розглянемо деякі з домінуючих – вказівні займенникові слова *цей – той; dieser – jener, das (der, die)* (німецької і української мов).

У лінгвістичній літературі дейктичні прономінативні слова називають демонстративами. Вони виступають основним засобом оформлення анафоричних зв'язків і дейктичної вказівки. Різниця між цими двома функціями полягає в тому, що в дейксісі вони вказують на тільки-що згадане, а в анафорі – на згадане раніше.

Основними вказівними займенниковими словами, від яких утворюються не лише вказівні, а й службові (наприклад, артиклі в німецькій мові), є *dieser – jener; цей – той* та їх граматичні варіанти за категорією числа, роду і відмінка, функціонування яких у мовленні побудоване на принципі близькості – віддаленості (до дейктичного центру) [4, 29]. Так, у дейктичному значенні *dieser, цей* вказує на „близьке”; *jener, той* – на „те, що знаходиться далеко, або віддалене, від мовця, інколи від предмета мовлення”.

Зміст дейктичних відносин, які оформлюють ці займенникові слова і їх еквіваленти, полягає у виділенні предмета із групи подібних, вказівці на конкретний предмет, у його субстанційній і матеріальній представленості в певному місці і часі [6, 25]. Тому за семантикою демонстративів, насамперед, є ідентифікаційним показником, тобто, можуть означати індивідуалізований об'єкт. Отже, в дейксісі демонстратив вказує на референт, ідентифікований ситуацією. Вживання займенникових *dieser – jener, цей – той* в дейктичному значенні можливе за умови, якщо предмет, про який іде мова, знаходиться в полі зору співрозмовників. Мовець використовує вказівні жести для того, щоб привернути увагу слухача і вживає те чи те вказівне прономінативне слово залежно від комунікативної цілі [5, 9].

Вказівне займенникове слово *das*, рідше його синонім *dieses* або усичений його варіант *dies*, а також вказівне займенникове слово *es* виконують функцію безпосередньої вказівки [2, 156]. Напр.: (1) ...*die Traurigkeit. Es ist ein so ausschliessliches, so egoistisches Gefühl...* (F. Sagan); (2) ...*er gefiel den Frauen. Es machte mir keine Schwierigkeiten, ihn von ganzem Herzen zu lieben...* (F. Sagan); (3) *Die Offiziere haben schliesslich auf jede Reise andere Damen an Bord. Aber für mich ist dies die einzige Reise* (S. Murr); (4) *Das war nicht die Polizei. Vater. Das war dieser Tenndorf* (H. Kopsalik).

Загальним у характері вказівки аналізованих демонстративів слів є те, що вони вказують на живі і неживі предмети як у (3), (4); на абстрактні поняття у (1); і, навіть, на цілі висловлювання чи їх частини (2), що визначає виконуваними ними функцію ідентифікуючою.